

***Płomienie wolności wśród mroków despotyzmu: emigracja polska w latach 1792-1795.
Perspektywa porównawcza.***

Schyłek wieku XVIII to okres gwałtownych przemian na mapie Europy: państwa niemieckie i Wielka Brytania toczyły wojnę przeciwko rewolucyjnej Francji, a równocześnie z map znikał jeden z największych krajów kontynentu – Rzeczpospolita Obojga Narodów. Wydarzenia te łączył istotny element wspólny: zarówno Republika, jak i państwo polsko-litewskie stanowiły pole konfrontacji między „despotyzmem”, „imperializmem” i „tyranią” z jednej strony, a ideałami „wolności”, „demokracji” i „niepodległości” z drugiej. Lato 1792 roku przyniosło dwie istotne zmiany na obu częściach kontynentu. Kiedy we Francji obalono monarchię, w Rzeczpospolitej Imperium Rosyjskie przywróciło swoją dominację. Konstytucja 3 maja została obalona, a kolejny rozbiór okazał się być nieunikniony. Klęska armii polsko-litewskiej poskutkowała emigracją elit wojskowych i politycznych, współautorów Ustawy Rządowej i architektów polskiego Oświecenia. Wśród najważniejszych destynacji, w których wychodźcy szukali schronienia i możliwości działania na rzecz niepodległości ojczyzny była przede wszystkim Republika Francuska, Elektorat Saksonii i Republika Wenecka. Kraje te jawiły się jako ostoje wolności. Dla wielu oczywistym było, że mieszkańcy tych państw są zwolennikami idei Oświecenia i sprzeciwiają się „rządom despotycznym”. Francuzi toczyli wojnę z państwami rozbiorowymi, deklarując wrogość wobec „tyranii” na kontynencie; mieszkańcy Saksonii, położonej dokładnie między Warszawą i Paryżem, uchodzili często za jedno z najbardziej oświeconych społeczeństw spośród krajów niemieckich, cieszyli się oni licznymi wolnościami i prawami; Wenecja z kolei, oddalona od działań wojennych, znana była z tysiącletniej tradycji republikańskiej. Czynniki te zachęciły polskie elity Oświecenia do szukania w tych krajach azylu. Warto jednak sformułować w tym kontekście pytania: kto spośród mieszkańców Rzeczypospolitej wyjechał i dokąd? Jak postrzegane były poszczególne destynacje? Czy udało się odnaleźć azyl, bezpieczeństwo i swobodę działania? Jaką rolę kulturową i polityczną odegrali Polacy na tle innych narodowości i społeczności?

Jednym z dwóch celów projektu jest zatem odtworzenie dziejów emigracji polskiej w tak fundamentalnym dla dziejów Europy okresie, jakim był schyłek wieku XVIII. Opisana i przeanalizowana zostanie działalność nie tylko osób mniej znanych, ale także pierwszorzędnych, jak Tadeusz Kościuszko, Julian Ursyn Niemcewicz, Ignacy i Stanisław Kostka Potoccy czy Hugo Kołłątaj. Wbrew powszechnemu mniemaniu, ich biografie zawierają liczne luki i nieścisłości. Ich wypełnienie utrudniał brak źródeł i trudna historia wieku XIX i XX, kiedy swoboda prowadzenia zagranicznych badań była mocno ograniczona. Emigracja polska w Paryżu scharakteryzowana będzie głównie pod kątem metodologicznym i historiograficznym; przedstawiona zostanie jako zjawisko wyjątkowe na skalę kontynentu. Po upadku insurekcji kościuszkowskiej uchodźcy próbowali bowiem odtworzyć atrybuty rozczłonkowanego państwa: rząd, wojsko i reprezentację sejmową. Taka skala działalności w omawianym okresie była bezprecedensowa. Opracowanie tematu w proponowanej formie będzie miało na celu zaangażowanie zagranicznych historyków do badań nad działalnością Polaków na obczyźnie w okresie Rewolucji. Badania nad emigracją w Wenecji będą miały charakter ściśle analityczny. Za pomocą metod statystycznych, komparatystycznych i prozopograficznych odtworzony zostanie obraz działalności Polaków w mieście św. Marka. Podstawą rozważań będą nie tylko relacje epistolarne i pamiątnikarskie, ale i akta policji weneckiej. Głównym celem projektu będzie wreszcie monografia przedstawiająca emigrację polską w Dreźnie i Lipsku. Podobnie jak w poprzednich tematach, zastosowana zostanie metodologia komparatystyczna, a punktem odniesienia będzie przede wszystkim działalność Francuzów w Saksonii. Zasadniczą podstawą źródłową będą dokumenty policji oraz dyplomatów austriackich i pruskich, którzy obserwowali „podejrzaną” działalność Polaków i Francuzów, a więc zwolenników idei republikańskich. Praca wzbogacona zostanie o edycję krytyczną przedstawiającą wspomniane akta policyjne, które posłużą badaczom nie tylko do weryfikacji wniosków, ale i kontynuacji badań.

Warto wreszcie zasygnalizować drugi cel projektu. Historiografia zachodnioeuropejska jest niezwykle bogata w studia i opracowania dotyczące migracji obejmujących Francję, Niemcy, Włochy czy Rosję; równocześnie jednak problematyka polska jest w tym obszarze badań wyraźnie pomijana. Biorąc pod uwagę, że chodzi o jeden z największych krajów kontynentu, którego mieszkańcy mieli istotny wkład w rozwój europejskiego Oświecenia, luki te są istotne i bez wątpienia warto je zapełnić. Intencją realizacji projektu jest więc, obok części badawczej, ponowne zasygnalizowanie roli Europy Środkowej w międzynarodowej debacie historiograficznej i osadzenie problematyki polskiej w kontekście badań dotyczących wojen i rewolucji końca XVIII wieku.